

ISSN 1304-8120 | e-ISSN 2149-2786

Araştırma Makalesi * Research Article

Mültecilerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Seçili Göç Alan Ülkelere Dayalı Panel Veri Analizi

The Impact of Refugees on Economic Growth: Panel Data Analysis Based on Selected Receiving Countries*

Tuğba KONUK

Dr., Yök 100/2000 Doktora Mezunu, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisat Bölümü
yilmaz-tuba@outlook.com
Orcid ID:0000-0002-7381-4131

Cem ENGİN

Dr. Öğr. Üyesi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisat Bölümü
cemenginn@gmail.com
Orcid ID: 0000-0003-4812-6887

Öz: Uluslararası göç başta Türkiye olmak üzere tüm dünyayı ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve toplumsal anlamda etkilemektedir. Son yıllarda artan savaşlar ve iç karışıklıklar nedeniyle özellikle artan zorunlu göç dalgaları toplumların ilişkilerini etkilemesi bakımından var olan bu küresel sorunun derinleşmesine neden olmuştur. Bireyden topluma ulus devletten uluslararası örgütlere kadar geniş bir alanı kapsayan göç konusu göç alan ülkelerde göçe ilişkin yeni politikaların belirlenmesi konusunda gelişmeleri hızlandırmış ve zorunlu hale getirmiştir. Bu bakımdan özellikle göç alan ülkelerin bu göç olgusunu kendi lehlerine çevirerek ekonomiye katkı sağlayacak şekilde durumu yönetmeleri büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmada, 1996-2019 yılları arasında seçili göç alan 13 ülke için uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi dinamik panel veri yöntemiyle tahmin edilmiştir. Analizler sonucu elde edilen bulgular; panel genelinde uluslararası göçün ekonomik büyümeyi artırdığı yönündedir.

Anahtar Kelimeler: Uluslararası göç, mülteci, ekonomik büyüme, panel veri analizi.

Abstract: International migration has been affected primarily Turkey and the whole World economically, socially, politically, culturally and social. The increasing forced migration waves due to wars and domestic turbulences leads the global problems to deepen from the perspectives of national relations. Migration large areas from individuals to the whole society, from countries to international organizations accelerated the formation of new policies and made them compulsory. Then, it becomes important for the migration receiving countries to turn the migration phenomenon in their favor by managing the situation for the country to benefit from it.

In this study, the effect of international migration on economic growth, for a sample of 13 migrant receiving countries for the period of 1996-2019 was analyzed by using the dynamic panel data analysis. The findings reveal that international migration increases economic growth.

Keywords: International migration, refugee, economic growth, panel data analysis.

* Bu çalışma Uluslararası Göçün Temel Makro Ekonomik Göstergeler Üzerine Etkisi: Göç Alan Ülkelere Dayalı Panel Veri Analizi isimli doktora tezinden türetilmiştir.

GİRİŞ

İnsanoğlu varolduğu günden beri barınma sorunu yaşamaktadır. Bu sorunu giderme ihtiyacı, hatta bunlara ilişkin çözümlerin kalıcı hale getirilmesi ihtiyacı hep sürmüştür. Göç, insanlığın ortaya çıkışından beri sürekliliği olan, zaman zaman yoğunluğu değişiklik gösterse de önemini hiçbir zaman yitirmeyen bir olgudur.

Göçün nedenleri; güvenlik, ihtiyaçlarını daha iyi giderme, daha yüksek yaşam veya maddi manevi felaketlerin varlığından kaçış gibi durumlar olmuştur. Dolayısıyla az ya da çok her toplumda göç var olmuştur. Bu kapsamda göç temel olarak insanların bir yerden başka bir yere geçici ya da kalıcı olarak ikametlerini taşıması şeklinde ifade edilebilir. Kısaca bir yer değiştirme olayıdır. Bu yer değiştirme olayından toplumlar ekonomik ve sosyal olarak etkilenmektedirler. Göçün olumlu ya da olumsuz olan etkiler gerek teorik olarak gerek ampirik olarak incelenmeli; göç alan veya veren ülkelere bu sonuçlara göre politikalar önerilmelidir. Dolayısıyla göçün ülkeler bazında ortaya çıkardığı önermeler tüm boyutlarıyla ele alınmalı ve uluslararası hukuk çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Uluslararası göç özellikle zorunlu göç ile düzensiz göç, uluslararası düzeyde her geçen gün politik gündemde tartışmalara yol açmaktadır. Özellikle son yıllarda savaşlarla ortaya çıkan zorunlu göç, özellikle çok yakın bir zamanda meydana gelen Suriye krizi sonrası yaşanan göç dalgası politika yapıcıları, araştırmacıları ve bu konuyla ilgilenen diğer kurumları göçü araştırmaya ve bu konuda çalışmalar yapmaya yönlendirmiştir.

Özellikle son yıllarda yaşanan göçmen artışıyla beraber bu konuda göçün nasıl yönetileceğine dair çalışmalar yapılmalı ve politikalar geliştirilmelidir. Çünkü göç sadece toplumun bir alanını değil ekonomi, siyaset, kültürel vb. pek çok alana etki etmektedir.

Uluslararası göç yenilik (inovasyon), sermaye birikimi, beşeri sermaye, dış ticaret ve iç talep gibi çeşitli ekonomik göstergeler aracılığıyla ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği ifade edilmektedir. En çok göç alan ülkelerden özellikle ABD, İngiltere, Almanya ve Kanada gelişmekte olan ülkelerdeki yetenekli, kendini geliştirmiş kalifiye insanları kendilerine çekerek yani yetenekli işgücü kazanımı sağlayarak ve böylece beşeri sermaye unsurunu geliştirerek ekonomik büyümeye katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar. (Gür, 2017: 7-13).

Ev sahibi ülkede kendi ülkelerinden getirdikleri sermaye ile şirketler kuran bazı mülteci ve göçmenler sayesinde ev sahibi ülkede sermaye birikimi ve yatırımlar desteklenerek ekonomik büyümeye katkı sağlanabilmektedir.

Uluslararası göçle birlikte ortaya çıkan kültürel çeşitlilikle beraber farklı yetenek ve deneyimler sunan göçmen ve mülteciler göç alan ülkede ekonomik büyümenin gerçekleşmesine katkı sağlayabilmektedir. Fakat eğer bu kültür farklılığından dolayı kutuplaşma olursa ülkede oluşan kargaşa ve güvensizlik ülke ekonomisine zarar verebilmektedir.

Uluslararası göç alan ülkelerde göçmenler iç talebi artırmaktadır. Göçmenler ev sahibi ülkede tekstilden gıdaya beyaz eşyadan taşıtlara varıncaya kadar dayanıklı ve dayanıksız tüketim mallarını talep etmektedir. Ortaya çıkan talep artışı pazarı genişleterek ekonominin canlanmasını sağlamaktadır. İç talebin artmasıyla birlikte ekonomik büyüme de hızlanmaktadır. Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmeleri için ev sahibi ülkelerde büyümenin gerçekleşmesi için uygun koşullara sahip olması gerekmektedir. Uzun dönemde ekonomik büyümenin artırılabilmesi göçmenlerin yeteneklerini, becerilerini ve sermayelerini doğru bir şekilde aktarabilmeleri ile ilişkilendirilebilir. Göç alan ülkenin sistemli bir kurumsal yapıya sahip olmasıyla ekonomik büyüme artarken, eğer göçmenler uygun kurumsal yapılar aracılığıyla beceri, yetenek ve sermayelerine uygun iş alanlarına yönlendirilmezlerse üretken alanlar yerine kayıt dışı alanlara yönelebilirler. Bu da ekonomik büyüme açısından ev sahibi ülke ve göçmenler için iyi bir seçenek değildir (Gür, 2017: 12-13).

Bu çalışmanın amacı uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisini ampirik bir çalışma ile ortaya koyabilmek ve elde edilen sonuçlar doğrultusunda politika önermeleri sunmaya çalışmaktır. İlk olarak uluslararası göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi açıklamaya çalışan literatür taraması verilecek, daha sonra panel veri analizi tekniği ile uluslararası göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki

ekonometrik olarak incelenecektir. Sonuç bölümünde elde edilen bulgular tartışılacak ve politika önermeleri sunulacaktır.

LİTERATÜR TARAMASI

Walz (1993), ev sahibi ülke ve kaynak ülkede göçün etkilerini araştırmıştır. Göç veren ve göç alan ülkeler için yapılan analizde büyüme oranları ve göç arasında olumlu ilişkiler tespit edilmiştir. Ayrıca nitelikli ve niteliksiz işgücünün ülkelerarası/bölgelerarası yakınsadığına dair sonuçlar çalışmanın bulguları arasında yer almaktadır.

Dolado, Goria ve Ichino (1994), 1960-1985 dönemi veri setini kullanarak 23 OECD ülkesinde göç, beşeri sermaye ve ekonomik büyüme ilişkisini incelemişlerdir. Ekonomik büyüme, net göçün nüfusa oranı ve beşeri sermayeyi temsil eden göçmenlerin okullaşma oranı analizde değişken olarak kullanılmıştır. Çalışmada Solow-Swan tipi bir modeli test etmek amacıyla regresyon analizinden yararlanılmıştır. Yapılan analizde, beşeri sermaye düzeyi ne kadar yüksek olursa, göçün büyüme üzerinde etkisinin o kadar yüksek olacağı sonucuna ulaşılmıştır.

Feridun (2007), 1980-2004 döneminin ele alındığı çalışmada göç, kişi başına GSYİH ve işsizlik arasındaki ilişki İsveç için araştırılmıştır. ARDL sınır testi ve hata düzeltme modeline dayanan Granger nedensellik analizlerinden yararlanan çalışmada değişkenlerin uzun dönemde denge ilişkisi içerisinde olduğu sonucuna varılmıştır. Granger nedensellik testlerinin sonuçlarına göre; kısa vadede çift yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Uzun dönemde ise göçten işsizliğe doğru herhangi bir ilişki bulunamamış aksine işsizliğin göçe neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Orefice (2010), göçmen girişlerinin ev sahibi ülke üzerindeki etkisini araştırmıştır. 1998-2007 dönemi için 86 yoksul ve gelişmekte olan ülkeden 24 OECD ülkesine göç edenler analizde ele alınmıştır. Kişi başı GSYİH, nüfus, patent sayısı, toplam göçmen stoku, göçmenlerin toplam nüfus içerisindeki oranı, göçmenlerin eğitilmiş nüfus içerisindeki oranı, ülkeler arasındaki mesafe değişkenleri kullanılarak Sıradan En Küçük Kareler yöntemiyle analizleri yapılmıştır. Çalışmanın bulgularına göre göç akışları ile kişi başı GSYİH arasında güçlü pozitif ilişki olduğu tespit edilmiştir. Fakat bu güçlü ilişkinin yönü belirlenmemiştir. Ayrıca bu güçlü ilişkide beşeri sermaye açısından nitelikli göçmenlerin etkisinin olduğu belirtilmiştir. Ev sahibi ülkenin geliri üzerinde yetenekli beşeri sermayenin etkisinin belirgin olduğu görülmüştür.

Maria ve Lazarova (2012), 1990-2000 yılları arasındaki veri setini 130 gelişmekte olan ülke için kullanmışlar ve regresyon analizi yapmışlardır. Göç ve beşeri sermaye arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada göç ve beşeri sermaye arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu sonucu elde edilmiştir.

Foldvari, Zanden ve Leeuwen (2013), Hollanda için 1570-1800 dönemi veri setini kullanarak göç ve ekonomik büyüme ilişkisini VAR (Vektör Otoregresyon) analizi yardımıyla incelemiştir. Çalışmada göçün kişi başına düşen gelir üzerine olumlu etki yarattığı sonucu elde edilmiştir.

Boubtane, Coulibaly ve Rault (2013), 22 OECD ülkesi için gerçekleştirdikleri çalışmalarında 1980-2005 dönemini ele almışlardır. Ülkeye gelen göçmenlerin nüfusa oranı, kişi başına düşen gelir ve işsizlik oranının değişken olarak kullanıldığı çalışmada Konya (2006) bootstrap panel Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Çalışmanın sonucunda yalnızca Portekiz'de işsizliğin göçü olumsuz etkilediği; ancak bu ülke dışında herhangi bir ülkede göçün işsizliğe neden olmadığı görülmüştür. Öte yandan sonuçlar, dört ülkede (Fransa, İzlanda, Norveç ve Birleşik Krallık) büyümenin göçü olumlu şekilde etkilediğini; fakat herhangi bir ülkede göçün büyümeye neden olmadığını göstermektedir.

Bove ve Elia (2016), 1960-2010 dönemini ele aldıkları çalışmada kültürel çeşitliliğin ekonomik büyümeye etkisi Latin Amerika ile Sahra Altı Afrika ülkeleri için araştırmışlardır. Gelir düzeyi, yatırım payı, nüfus artış oranı, ortalama eğitim süresi, ticaret açıklığı ve göç stoğu çalışmada değişken olarak kullanılmış ve Sıradan En Küçük Kareler yöntemiyle analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmada elde edilen sonuçlara göre doğduğu ülke dışında yaşayan ve çalışan kişilerin kültürel çeşitliliği, ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir. Bu etki gelişmiş ülkelerde daha belirgindir.

Boubtane, Dumont ve Rault (2016), 22 OECD ülkesinin ele alındığı çalışmada 1986-2006 dönemi verileri kullanılmıştır. GSYİH, nüfus, işgücü ve net göç oranının değişken olarak kullanıldığı çalışmada

panel veri analizi uygulanmıştır. Ortaya çıkan bulgularda göçmenlerin oluşturduğu beşeri sermayenin kişi başı gelir üzerinde olumlu etki yarattığı ortaya konulmuştur. Ayrıca göç akışlarında kalıcı bir artış, işçi başına gelire olumlu etki yaratmıştır.

Sevinç vd. (2016), 1962-2012 yılları arasında verilerin kullanıldığı çalışmada gelişmekte olan ülkeler ele alınmıştır. Ekonomik büyüme ve göç arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada Pesaran Yamagata delta testi, Pesaran (2004) yatay kesit bağımlılığı testi, Pesaran CADF birim kök testi, Westerlund (2008) Durbin Hausman eşbütünleşme testi ve CCE tahminci testi ile analizler gerçekleştirilmiştir. Net göçün nüfusa oranı ve GSYH değişkenlerinin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre; istatistiki olarak anlamlı ilişkiler olduğu görülmüştür.

Göv ve Dürrü (2017), seçilmiş 7 OECD ülkesini çalışmada kullanmışlar, 2000-2016 dönemini ele almış göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırmışlardır. Çalışmada kişi başı gayri safi yurt içi hasılanın büyüme oranı ve yabancı ülkede doğmuş hedef ülkeye sonradan gidenlerin nüfusa oranı değişkenleri ile Dumitrescu ve Hurlin (2012) tarafından geliştirilen panel nedensellik analizi yapılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre uluslararası göç ekonomik büyümenin nedenidir. Başka bir ifadeyle uluslararası göçten ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi bulunmuştur.

Altunç vd. (2017), Türkiye ekonomisi için dış göçlerin işsizlik, enflasyon ve ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmışlardır. Çalışmada 1985-2015 arası yıllık veriler kullanılmıştır. Net dış göç, GSYİH, enflasyon ve işsizlik değişkenleri kullanılmış ve Johansen eşbütünleşme testi ve VECM testi ile analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın Granger nedensellik testi bulguları, dış göç ve GSYH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Kang ve Kim (2018), gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için 1960-2000 dönemi ele alınarak analizler yapılmıştır. Göç oranı, kişi başı gelir, yatırımın gelire oranı değişkenlerinin kullanıldığı çalışmada dinamik sistem-GMM tahmincisi kullanılarak tahmin yapılmıştır. Analiz sonuçlarına göre, gelişmiş ekonomilerde göç alımı ev sahibi ülkelerin ekonomik büyümesini olumlu etkilemiş görülmektedir.

Kartal ve Öztürk (2018), çalışmada politik istikrarsızlık, göç ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki 1996-2016 yılları arasındaki veriler kullanılarak Türkiye, İran, Irak ve Suriye için yapılmıştır. Uygun Genelleştirilmiş En Küçük Kareler (FGLS) yönteminin kullanıldığı çalışmanın sonuçlarına göre ülkeye gelen göçmen sayısında ortaya çıkan %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,021 artırmaktadır. Ayrıca ülkeden çıkan göçmen sayısında ortaya çıkan %1'lik bir artış ekonomik büyümeyi %0,49 azaltmaktadır. Politik istikrardaki %1'lik bir artış ise ekonomik büyümeyi %0,98 artırmaktadır.

VERİ SETİ, MODEL VE YÖNTEM

Çalışmada 1996-2019 yıllarını kapsayan veri seti ele alınmış, Türkiye'nin de dahil olduğu toplam 13 göç alan ülke ekonomisine ait logaritmik kişi başına düşen GSYİH (LG) ve yine Logaritmik ölçekte Mülteci Sayısının toplam/Nüfus içindeki payı (LR) değişkenleri panel veri setine uygun olarak kullanılmıştır.

Çalışmada oluşturulan modelde bağımsız değişken olan mülteci oranının bağımlı değişken olan büyüme üzerinde ne derecede bir etki meydana getireceği araştırılmaya çalışılmıştır. Analizde kullanılan değişkenler ve kaynakları tablo 1.'de yer almaktadır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler logaritmik olarak analize dahil edilmiş, veriler Dünya Bankası (WDI) ve UNCHR veri tabanından elde edilmiştir.

Tablo 1. Modele dahil edilen değişkenler

Değişkenler	Açıklama	Kaynak
LG	Kişi Başına Düşen Milli Gelir(\$) (Logaritmik)	WDI
LR	Mülteci Sayısı / Nüfus (Logaritmik)	UNCHR

Ekonometrik analizde 13 göç alan ülke incelenmiştir. Burada en çok göç alan ülkeler arasından verisine ulaşılabilen ülkeler ele alınmıştır. Tablo 2.'de analize dahil edilen göç alan ülkeler verilmiştir.

Tablo 2. Analize dahil edilen ülkeler

Analize Dahil Edilen Ülkeler	
1	Avustralya
2	Kanada
3	Fransa
4	İngiltere
5	Almanya
6	İtalya
7	Ürdün
8	Malezya
9	İspanya
10	Tayland
11	Türkiye
12	Ukrayna
13	ABD

Model: $LG_{it} = \alpha_i + \beta_{1i} LR_{it} + \varepsilon_{it}$ (1)

($i = 1, \dots, 13$) ve ($t = 1996, \dots, 2019$)

Kesit boyutu; i , zaman boyutu; t ile ifade edilmiştir.

Analizlerde göç alan 13 ülke için öncelikle yatay kesit bağımlılığı, homojenite, ikinci nesil panel birim kök testi, eşbütünleşme ve eşbütünleşme tahmincisi testleri kullanılmaktadır. Elde edilen bulgular tablolar yardımıyla ayrıntılı şekilde açıklanacaktır.

Analiz Bulguları

Yatay kesit bağımlılığı "cross-section dependency" ismiyle ampirik analizlerle açıklanmaya çalışılan bu durum ekonometrik analizler gerçekleştirilirken ele alınması gereken önemli bir konudur. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığının bulunması ulaşılan analiz sonuçlarına önemli ölçüde etki etmektedir (Breusch ve Pagan, 1980).

" H_0 : "Kesitler arası bağımlılık yoktur" hipotezinin ret edilememesi durumunda, ülkeler arasında yatay kesit bağımlılığının olmadığı ifade edilebilir. Dolayısıyla bir ülkede ortaya çıkan makroekonomik bir şokun diğer ülkeleri etkilemediği belirtilebilir. Fakat sıfır hipotezi reddedilir ise kesitler arası bağımlılığın olduğu kabul edilir yani bir ülkede meydana gelen makroekonomik bir şokun diğer ülkeleri de etkilemesi söz konusudur (Baltagi, 2008: 284). Bu bağlamda, yatay kesit bağımlılığı testleri, serilerin birim kök içerip içermediğini test etmeden önce hangi testleri kullanmamız gerektiğine karar vermemizi sağlamaktadır. Başka bir ifadeyle birim kök testlerinden birinci nesil olanları mı yoksa ikinci nesil olanları mı kullanmamız gerektiği hakkında bilgi vermektedir. Seriler arasında yatay kesit bağımlılığı yoksa birinci nesil birim kök testleri uygulanırken seriler arasında yatay kesit bağımlılığı varsa ikinci nesil birim kök testleri uygulanabilmektedir.

Tablo 3.'de yer verilen yatay kesit bağımlılığı testi sonucuna göre %1 anlamlılık düzeyinde kesitler arası bağımlılık söz konusudur. Buna göre bir ülkede meydana gelen bir değişikliğin diğer ülkeleri de etkilediği ifade edilebilir.

Tablo 3. Yatay kesit bağımlılığı test sonuçları

Değişkenler Testler	LG		LR	
	İst. Değeri	Olasılık Değeri	İst. Değeri	Olasılık Değeri
CD _{lm1} (BP,1980)	157.593*	0.000	117.336*	0.003
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	6.373*	0.000	3.149*	0.001

CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	-1.294***	0.098	-2.787*	0.003
LM _{adj} (PUY, 2008)	0.843	0.200	3.202*	0.001
Eşbütünleşme Denklemi				
	İst. Değeri			Olasılık Değeri
CD _{lm1} (BP,1980)	653.718*			0.000
CD _{lm2} (Pesaran, 2004)	46.094*			0.000
CD _{lm3} (Pesaran, 2004)	22.911*			0.000
LM _{adj} (PUY, 2008)	28.859*			0.000

Not: “***”, “**” ve “*” işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir. İst, istatistik değeri anlamındadır.

Yatay kesit bağımlılığı olduğu sonucuna ulaşılmışından dolayı ikinci nesil panel birim kök testleri uygulanabilmektedir. Bu çalışmada da bu doğrultuda Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından önerilen, kademeli geçişe ve kesitler arası bağımlılığa izin veren ikinci nesil panel Fourier LM tipi panel birim kök testi uygulanmıştır. Bu testin boş hipotezi “birim kök vardır” varsayımı üzerine kuruludur.

Testin sıfır hipotezi, “ H₀: Birim kök içerir”; alternatif hipotezi ise “ H₁: Birim kök içermez” şeklindedir. Tablo 4.’de bağımlı değişken LG ve bağımsız değişken LR’ın Fourier LM birim kök testi sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 4. Panel Fourier LM birim kök testi sonuçları (Nazlıoğlu ve Karul, 2017)

Ülkeler	LG			LR		
	Fourier tau	Fourier tau	Fourier tau	Fourier tau	Fourier tau	Fourier tau
	LM ₁ k=1	LM ₂ k=2	LM ₃ k=3	LM ₁ k=1	LM ₂ k=2	LM ₃ k=3
Avustralya	-1.6116	-2.7246	-2.3339	-0.7820	-0.6579	-0.6419
Kanada	0.0465	-0.4052	-0.2124	-2.9455	-1.0641	-1.2151
Fransa	-2.0812	-2.6473	-1.8568	-2.8086	-3.8577	-5.0040
İngiltere	-2.4472	-1.7683	-0.6159	-3.0315	-0.7969	-3.5073
Almanya	-2.5784	1.6792	0.4889	-2.6631	-0.9767	-1.2832
İtalya	-1.5080	-0.4508	-2.2922	-2.4676	-1.4005	-0.1639
Ürdün	-2.1308	-8.2967	-5.8234	-1.9050	-2.2862	-2.2360
Malezya	0.1121	1.8556	1.6943	-2.8768	-2.9829	-1.7928
İspanya	-1.3495	0.3665	0.1194	-2.9623	-0.6983	-1.3134
Tayland	2.0085	0.9964	0.9992	-3.7717	-3.7293	-0.7334
Türkiye	-1.3783	0.8265	1.1847	-1.7539	-2.0021	-1.0154
Ukrayna	0.3887	-1.2672	-2.2461	-1.9696	-2.6697	-1.4461
ABD	-1.4272	-1.5020	-0.6144	-0.3889	-0.0271	-1.1161
Z_{LM} (İst. Değeri)	11.0159	5.9160	6.5252	3.6312	2.1847	2.4511
p- değeri	1.000	1.000	1.000	0.9999	0.9855	0.9929

H₀ boş hipotezinin %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeyinde reddedilemez olduğu görülmektedir. LG ve LR değişkenlerimiz Fourier LM birim kök testi sonuçlarına göre seviyede birim kök içermektedir.

Bağımlı ve bağımsız değişkenlerin seviyede birim kök içermesi yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinden biri olan Westerlund (2006) panel eşbütünleşme testinin uygulanmasına imkan vermektedir.

Çalışmada ayrıca homojenlik testi uygulanmıştır. Homojenite testine göre sıfır hipotezi H₀: Eğim katsayıları homojendir şeklinde ifade edilir iken alternatif hipotez H₁: Eğim katsayıları heterojendir şeklinde ifade edilmektedir. Homojenlik testinde, ülkelerin birinde gerçekleşen değişimin diğer ülkelere aynı düzeyde etki edip etmediği test edilmektedir. Katsayıların heterojen olması ekonomik yapıları birbirinden farklı olan ülke grupları için oluşturulan modellere daha uygun düşerken, katsayıların homojen olması ekonomik yapıları benzer ülke grupları için oluşturulan modellere uygun olmaktadır. Tablo 5.’de göç alan 13 ülkenin serilerinin katsayı homojenite test sonuçlarına yer verilmektedir. Sonuçlar değerlendirildiğinde eğim parametrelerinin heterojen olduğu görülmektedir. Bu durumda

ekonomik yapıları birbirinden farklı bu 13 ülke açısından, ülkelerden birinde gerçekleşen bir değişimin diğer ülkeleri farklı düzeyde etkilediği bulgusu elde edilmiştir.

Tablo 5. Eğitim homojenliği test sonuçları

Testler	Test İst.	Olasılık Değeri
Delta Tilde	14.548*	0.000
Delta Tilde_{adj}	15.508*	0.000

Not: "*" %1 anlamlılık seviyesini ifade etmektedir.

Uygulanacak eşbütünleşme testlerinde yapısal kırılmaların dikkate alınması sapmalı sonuçlar ortaya çıkmaması adına büyük önem arz etmektedir. Dolayısıyla bu çalışmada, paneldeki serilerin düzeyde birim kök içerdiği göz önüne alınarak, Westerlund (2006) yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme testi ile analiz gerçekleştirilmektedir. Westerlund (2006) tarafından geliştirilen çoklu yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme testi, McCoskey ve Kao (1998)'in LM testine dayalı hem sabitte hem de trendde yapısal kırılmaları tespit eden yeni nesil eşbütünleşme testleri arasında yer almaktadır. Söz konusu test hem yatay kesit bağımlılığının varlığında hem de kesitler arası bağımlılığın bulunmadığı durumlarda uygulanabilmektedir. Westerlund (2006) eşbütünleşme testi sıfır hipotezi altında sınırlı normal dağılım özelliğine sahiptir.

Ele alınan tüm değişkenlerin seviyede birim kök içermesi, yatay kesit bağımlılığını ve heterojeniteyi dikkate alan, çoklu yapısal kırılmalara izin veren Westerlund (2006) panel eşbütünleşme testinin uygulanabileceğini ortaya koymaktadır. Tablo 6'da göç büyüme modeli için uygulanan yapısal kırılmalı eşbütünleşme sonuçlarına yer verilmektedir.

Tablo 6. Yapısal kırılmalı panel eşbütünleşme test sonuçları (Westerlund, 2006)

	LM Test İstatistiği	Asimptotik Olasılık Değeri	Bootstrap Olasılık Değeri
Yapısal Kırılmasız Model			
Sabitli	10.590*	0.000	0.000
Sabit ve Trendli	5.724*	0.000	0.000
Yapısal Kırılmalı Model			
Sabitli	94.470	0.000	0.070
Sabit ve Trendli	-50.939	1.000	0.990
Kırılma Tarihleri			
	Sabitli Model	Sabit ve Trendli Model	
Avustralya	1999-2003-2012	2000-2007-2011	
Kanada	2001-2005	2008-2015	
Fransa	1999-2003	1999-2008-2012	
İngiltere	2004-2012	2008-2014	
Almanya	1999-2006-2015	2002-2008-2012	
İtalya	1999-2008	1999-2008-2012	
Ürdün	1999-2003-2012	1999-2008-2014	
Malezya	2002-2010-2014	1999-2003-2008	
İspanya	1999-2003-2011	2001-2007-2013	
Tayland	2002-2006-2012	1999-2007	
Türkiye	2003	2000-2008-2013	
Ukrayna	2000-2004	1999-2008-2014	
ABD	1999-2003-2014	2000-2005-2009	

Not: Bootstrap olasılık değerleri 100 tekrarlı dağılımdan elde edilmiştir. Asimptotik olasılık değerleri, standart normal dağılımdan elde edilmiştir. "*" işareti %1 düzeyinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Göç alan 13 ülke için yapılan yapısal kırılmalı eşbütünleşme analizine göre, serilerde yatay kesit bağımlılığı bulunduğundan bootstrap kritik değerleri dikkate alınmakta ve eşbütünleşme ilişkisinin varlığı üzerine kurulu H_0 hipotezi %1, %5 ve %10 anlamlılık düzeylerinde kabul edilmektedir. Seçilen ülke grubu için yapılan yapısal kırılmalı eşbütünleşme testinde değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. İlave Tablo 6'da ülkeler bazında kırılma tarihleri görülmektedir. Kırılma tarihleri ele alındığında 2008 küresel finans krizinin ve 1997 Doğu Asya mali krizinin etkisi olabileceği belirtilebilir.

Çalışmada değişkenler düzeyde durağan değil eşbütünleşme ilişkisi varsa, ayrıca heterojenlik varsayımı olup birimler arası korelasyon söz konusu ise eşbütünleşme katsayılarını tahmin edebilmek için Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CCE (Common Corelated Effects) yöntemi kullanılabilir (Tataoğlu, 2020: 299). CCE tahmincinin T>N durumunda ve N>T durumunda kullanılabilirliği ifade edilmektedir.

Tablo 7.'de analize dâhil edilen seçilmiş 13 göç alan ülkedeki, uluslararası göçün (LR) ekonomik büyüme (LG) üzerine etkisi incelenmektedir.

İlk olarak LR değişkeninin LG bağımlı değişken üzerindeki etkisi genel olarak ve ülke bazında test edilmektedir. CCE tahminci testine göre uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi %1, %5 veya %10 düzeyinde 5 ülke hariç diğer ülkelerde anlamlıdır.

Ülkeler tek tek incelendiğinde ise Kanada, İngiltere, Ürdün, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve ABD uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitifdir. Başka bir ifadeyle uluslararası göçte meydana gelen artış ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Diğer taraftan İtalya'da da uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi istatistiksel olarak anlamlı iken değişkenler arasındaki ilişki negatif bulunmuştur. Başka bir ifadeyle uluslararası göçte meydana gelen artış İtalya için ekonomik büyümeyi azaltmaktadır. Panelin genelinde ise uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitifdir.

Elde edilen sonuçları ülke bazında değerlendirmek gerekirse; uluslararası göçte meydana gelen %1'lik bir artış kişi başına düşen gelirden Kanada'da %0.074, İngiltere'de %0.031, Ürdün'de %0.035, İspanya'da %0.046, Türkiye'de %0.027, Ukrayna'da %0.074, ABD'de %0.036 artırmaktadır. Avustralya, Fransa, Almanya, Malezya ve Tayland'da sonuçlar istatistiksel olarak anlamsız bulunmuştur.

Göçmenlerin göç ettikleri ülkelerde ekonomik büyümeye katkı sağlayabilmeleri için, ev sahibi ülkelerde büyümenin gerçekleşmesi için uygun koşulların bulunması gerekmektedir. Göçmenlerin yeteneklerini becerilerini ve sermayelerini ekonomik büyümeye uzun dönemde katkı sağlayacak şekilde aktarabilmeleri göç alan ülkenin sistemli bir kurumsal yapıya sahip olması ile ilişkilendirilebilmektedir. Eğer göçmenler uygun kurumsal yapılar aracılığıyla beceri, yetenek ve sermayelerine uygun iş alanlarına yönlendirilmezlerse üretken alanlar yerine kayıt dışı alanlara yönelirler. Bu durum ne göçmenler için ne de göç alan ülke için ekonomik açıdan iyi bir sonuç ortaya çıkarmamaktadır (Gür, 2017: 12). Ülkeye gelen göçmenlerin vasıflı ya da vasıfsız olması durumu da ev sahibi ülkenin büyüme oranları üzerine etki edebilmektedir. Dolayısıyla uluslararası göçün ekonomik büyümeye katkı sağlaması ev sahibi ülkenin gelen göçmenlere karşı oluşturduğu politikalar ve gelen göçmenlerin vasıflı işgücü ya da vasıfsız işgücü olması da önem arz etmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre Kanada uluslararası göçün ekonomik büyümeyi en fazla arttırdığı ülkedir. Bu sonuç doğrultusunda Kanada'nın sistemli göç politikasına sahip olduğu ifade edilebilir. Ayrıca gelişmiş ülkeler bazında da Kanada'nın en büyük orana sahip olması bunu destekler niteliktedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından değerlendirildiğinde ise genellikle sonuçların birbirine yakın olduğu belirtilebilir.

Tablo 7. Eşbütünleşme katsayıları tahmini (CCE) (Pesaran, 2006)

	Katsayı	β_1 Std. Hata	p-değeri
CCE	0.0196849	0.0093898	0.0360
Ülke Sonuçları			
Avustralya	-0.0092444	0.0105847	0.382
Kanada	0.0749528*	0.0158585	0.000
Fransa	-0.0071564	0.0358226	0.842
İngiltere	0.0312598***	0.0182585	0.087
Almanya	-0.0030299	0.010622	0.775
İtalya	-0.020067**	0.0101755	0.049
Ürdün	0.0355514*	0.004733	0.000
Malezya	-0.0135337	0.0127221	0.287
İspanya	0.0460697*	0.0133135	0.001
Tayland	-0.0184557	0.0594616	0.756

Türkiye	0.0277221*	0.007837	0.000
Ukrayna	0.0748384**	0.0310353	0.000
ABD	0.0369971**	0.0176643	0.036

Not: “*”, “**” ve “***” işaretleri sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir.

Eşbütünleşme testi sonucunda 13 göç alan ülkenin dahil edildiği panel genelinde elde edilen sonuçlar ise aşağıdaki şekildedir:

$$LG = \alpha + 0.019LR + \varepsilon$$

Panelimizi oluşturan 13 göç alan ülkede LR’de ortaya çıkan %1’lik bir artış LG’yi %0.019 artırmaktadır. Başka bir deyişle uluslararası göçte meydana gelen artışlar panel geneline bakıldığında kişi başına gayri safi yurt içi hasılayı artırmaktadır.

Elde ettiğimiz bulgular literatürde yer alan Dolada vd. (1994), Orefice (2010), Sevinç vd. (2016) ve Göv ve Dürü (2017) ile uyumludur.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Göç sadece geçici ya da kalıcı ikametgâh değişikliği değil; aynı zamanda önemli bir nüfus hareketidir. Bu nüfus hareketi ister ekonomik, sosyal ve siyasal nedenlerle olsun; ister savaş ve doğal afet gibi nedenlerle gerçekleşmiş olsun her iki durumda da hem göç alan ülkeler hem de göç veren ülkeler açısından büyük güçlükler ve zorluklar barındırdığını belirtmek gerekir. Bu güçlükler ekonomik, sosyal ve siyasal alanlarda olduğu gibi toplumsal kültürel yapıda da ortaya çıkmaktadır. Özellikle son zamanlarda bazı ülkelerde ortaya çıkan istikrarsızlıklar kitlesel göçlerin bir çığ gibi büyümesine neden olmuştur. Bu önemli gelişmeler göç alan ülkelerde göçe ilişkin yeni önlemlerle birlikte yeni politikaların belirlenmesi konusundaki gelişmeleri hızlandırmış ve zorunlu hale getirmiştir.

Bu kapsamda yapılacak politika önermelerinde bazı kriterleri dikkate alarak belirlemek gerekmektedir. Çünkü göç türlerini ifade ederken gönüllü veya zorunlu olarak gerçekleşen göç kavramları üzerinde durulmuştur. Avrupa ülkeleri nezdinde bakıldığında nüfus artış hızı giderek azalan ve bununla birlikte çalışabilir genç nüfusu büyük ölçüde azalmış olan ülkeler belirli politikalar kapsamında nitelikli işgücü açığını azaltmak ya da ortadan kaldırmak için göçmenlere ihtiyaç duymaktadırlar. Dolayısıyla bu ülkelerin kendi toplumsal ve kültürel yapılarına uyum sağlayacak göçmenlere yaklaşımı olumlu olmakla birlikte kitlesel göçlerin ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasal, toplumsal ve kültürel yapıda yaratacağı zararları minimum düzeye indirilmesi konusunda büyük bir çaba harcaması gerektiği açık bir gerçektir.

Bu çalışmada uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisini araştırmak için toplam mülteci sayısı ve kişi başı GSYİH verileri kullanılmıştır. Çalışmamızda dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. En çok göç alan ülkelere verisine ulaşılabilen 13 ülke seçilmiş ve 1996-2019 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Çalışmanın amacı doğrultusunda güncel ekonometrik yöntemler kullanılarak uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisini ampirik olarak araştırmak adına büyüme göç modeli kurulmuştur. Kurulan bu model içi yatay kesit bağımlılık testi, homojenlik testi yapılmış ve bu testler sonucunda ikinci nesil birim kök testlerinin uygulanmasına karar verilmiş, güncel ikinci nesil birim kök testlerinden biri olan ve yapısal kırılmaları dikkate alan Nazlıoğlu ve Karul (2017) Forier birim kök testi, yapısal kırılmalı eşbütünleşme testi ve eşbütünleşme katsayı tahmincisi testleri uygulanmıştır.

Uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisini araştıran modelin panel sonucuna göre; uluslararası göç ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Panelimizi oluşturan 13 göç alan ülkede panel geneli için uluslararası göçte ortaya çıkan %1’lik bir artış kişi başı gayri safi yurt içi hasılayı %0.019 artırmaktadır. Başka bir ifadeyle panel geneli için elde edilen sonuçlar istatistiksel olarak anlamlı ve işareti pozitifdir.

Ülkeleri tek tek ele aldığımız zaman Kanada, İngiltere, Ürdün, İspanya, Türkiye, Ukrayna ve ABD için uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi pozitifdir. Başka bir ifadeyle uluslararası göçte meydana gelen artış ekonomik büyümeyi artırmaktadır. Diğer taraftan İtalya’da da uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisi istatistiksel olarak anlamlı iken değişkenler arasındaki ilişki negatif bulunmuştur. Başka bir ifadeyle uluslararası göçte meydana gelen artış İtalya için ekonomik büyümeyi

azaltmaktadır. Elde edilen sonuçları ülke bazında değerlendirmek gerekirse; uluslararası göçte meydana gelen %1'lik bir artış kişi başına düşen gelirden Kanada'da %0.074, İngiltere'de %0.031, Ürdün'de %0.035, İspanya'da %0.046, Türkiye'de %0.027, Ukrayna'da %0.074 ve ABD'de %0.036 artırmaktadır.

Burada uluslararası göçün beşeri sermaye yoluyla ekonomik büyümeye katkı sağlayabileceği gibi aynı zamanda gelen göçmenlerin vasıflarına göre ekonomik büyümeyi azaltabileceği de göz önünde bulundurulmalı ve bu doğrultuda politikalar geliştirmeyi ülkeler kendilerine hedef edinmelidir.

Sonuç olarak göç alan 13 ülke için 1996-2019 yılları verilerinin kullanılmasıyla elde edilen bulgularda panel genelinde uluslararası göçün ekonomik büyüme üzerine etkisinin pozitif olduğu görülmektedir. Bu doğrultuda ülkelere önerilecek politikalar büyük önem arz etmektedir. Mültecilerin ülkeye gelişi beşeri sermaye ve ucuz iş gücü yönüyle maliyetleri azaltarak üretimin artmasını sağlamak yoluyla ekonomik büyümeye etki etse de burada işgücü düzenine etkisi bakımından da değerlendirmeler yapmak gerekmektedir. Özetle göçmenlerin göç edilen ülkede o ülkenin vatandaşlarının çalışmak istemedikleri alanlarda istihdam edilmeleri söz konusu olmakla birlikte farklı alanlara kaymaları bir taraftan o ülke vatandaşlarının yaptıkları işleri daha düşük ücretle yaptıkları için maliyetleri düşürebilir.

Mültecilerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde yatırımların artırılması, mesleki eğitimlere verilmesi o bölgede bulunan göçmenlerin, mültecilerin halkın istihdam oranlarını yükseltmek adına yararlı yatırımlar olacaktır.

Ev sahibi ülkelerin makroekonomik dengeleri üzerinde yük oluşturmaması ve mültecilerin de insani değerler kapsamında yaşayabilmesi adına bazı kurum ve kuruluşların en fazla mülteci barındıran ülkelere yardımda bulunması önem arz etmektedir.

Özellikle düzensiz ve kitlesel göç niteliği taşıyan göç olayları başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede endişe uyandırmaktadır. Bu konuda göç alan ülkenin ekonomik, sosyal, siyasal, toplumsal ve kültürel yapısını da dikkate alarak ihtiyaç duyacağı kadarını kabul ederek geri kalanına kendi ülkelerinde ya da göçmen kabul eden diğer ülkelere yönlendirerek bu göç sorunsalına çözüm bulunması gerekmektedir. Burada kendi ülkelerine gönderilen göçmenler için de başta Birleşmiş Milletler öncülüğünde oluşturulan tüm göçle ilgili uluslararası kuruluşların içinde bulunduğu göç idaresi gerçekleştirecek kurum tesis edilmelidir. Bu kurum tarafından kendi ülkesine gönderilen göçmenlerin önce belirli bir bölgede insani şartlarda eğitim, sağlık, barınma temel gereksinimlerini karşılayacak uyum ve geçiş merkezi adı verilen yerlerde konaklamaları sağlanmalıdır.

Göç alan ülkenin ise geçici statüde aldıkları göçmenleri yaş, cinsiyet, yetenek ve eğitim durumlarını dikkate alarak en az iki yıllık bir uyum ve kabul sürecinin belli aşamalarda gerçekleşeceği programları uygulamaya koymasının gerekliliğinin önemli olduğu düşünülmektedir. Bu kapsamda 18 yaş ve altı olmak üzere göçmenler için eğitim öncelikli olarak yaşadıkları ülkede sosyal, toplumsal ve kültürel yapıya uyum programları geliştirilmeli ve uygulamaya geçirilmelidir.

Bir diğer husus ise yetişkin ve çalışma çağındaki olan göçmenlerle ilgili uygulanması gereken programlardır. Bu programlarda göçmenlerin eğitim durumu dikkate alınmalı aynı zamanda işgücü piyasasında gereksinim duyulan alanlara da gerekli mesleki eğitim verilerek belirli alanda yığılmanın hem önüne geçilmeli hem de işgücü piyasasının çalışma koşulları bozulmadan nitelikli işgücünün artırılması sağlanmalıdır. Böylece emek verimliliği ile birlikte üretim artışına yansımaları söz konusu olacaktır.

Bu konu üzerinde durulması gereken diğer bir husus ise uyum ve kabul sürecini başarıyla tamamlayan göçmenlerin ülke içinde düzensiz hareketlerinin kontrol altında tutulmasıdır. Nüfus yoğunluğunun çok olduğu ve sanayileşmenin olduğu bölgelerden nüfus yoğunluğunun az ve gelişmekte olan bölgelere yönlendirilmesinin hem ekonomik hem de sosyal sebeplerle uyum sürecini hızlandıracağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak ekonomik, siyasal, toplumsal ve kültürel yapıya uyum sağlayabilen nitelikli göçmenlerin varlığı göç alan ülke için beşeri sermaye kazanımı gibi görülürse bunun ekonomik

büyümei sağlayan hem üretim artışına hem de emek verimliliğine yansması ülkenin refah düzeyinin artmasını sağlayacağını ifade edebiliriz.

KAYNAKÇA

Altunç, Ö.F., & Uçan, O., (2017). Dış Göçlerin Türkiye Ekonomisinde İşsizlik Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Social Studies*, 5(8), 197-212.

Baltagi, B. H. (2008). *Econometric Analysis of Panel Data*. John Wiley & Sons.

Boubtane, E., Coulibaly, D., & Rault, C. (2013). Immigration, Unemployment and GDP in The Host Country: Bootstrap Panel Granger Causality Analysis on OECD Countries. *CES Working Papers*.14, 1-30.

Boubtane, E., Dumont, J. & Rault, C. (2016). Immigration and Economic Growth in the OECD Countries 1986-2006. *Oxford Economic Papers*, 68 (2), 340-360.

Bove, V. & Elia, L. (2016). Migration, Diversity, and Economic Growth. <http://dx.doi.org/10.1016/j.worlddev.2016.08.012>, 89, 227-239.

Breusch, T. S. & Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test And Its Applications to Model Specification in Econometrics. *The Review of Economic Studies*, 47(1), 239-253.

Dolado, J., Goria, A., & Ichino, A. (1994). Immigration, Human Capital and Growth In The Host Country. *Journal of Population Economics*, 193-215.

Feridun, M. (2007). Immigration, Income and Unemployment: An Application of the Bounds Testing Approach To Cointegration, Project MUSE *Scholarly Journals Online*. Lough borough University, U.K, The Journal of Developing Areas, 41(1), 37-49.

Foldvari, P.; Leeuwen, B., Ve Zanden, J. (2013). The Contribution of Migration to Economic Development in Holland 1570-1800. *De Economist*, 161(1), 1-18.

Göv, A., & Dürrü, Z. (2017). Göç ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Seçilmiş OECD Ülkeleri Üzerine Bir Analiz, *Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 3(4), 491-502.

Gür, N. (2017). *Ülke Deneyimleri Işığında Uluslararası Göç Ekonomisi, Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı*, 224.

Kang, Y., & Kim, B. Y. (2018). Immigration and Economic Growth: Do Origin and Destination Matter?, *Applied Economics*, 50(46), 4968-4984.

Kartal, B., & Başçı, E. (2014). Türkiye'ye Yönelik Mülteci ve Sığınmacı Hareketleri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 275-276.

Maria, C., & Lazarova, E. A. (2012). Migration, Human Capital Formation, and Growth: An Empirical Investigation, *World Development*, 40(5), 938-955.

Mccoskey, S. & Kao, C. (1998). *A Residual-Based Test Of The Null Of Cointegration İn Panel Data*. *Econometric Reviews*, 17(1), 57-84.

Nazlıoglu, S. & Karul, C. (2017). *Panel LM Unit Root Test With Gradual Structural Shifts*, 40th International Panel Data Conference, July 7-8, 2017, Thessaloniki-Greece, ss. 1-26.

Orefice, G. (2010). Skilled Migration and Economic Performances: Evidence from OECD Countries. *Swiss Society of Economics and Statistics*, 146(4), 781-820.

Pesaran, M. H. (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure, *Econometrica*, 74 (4), 967-1012.

Pesaran, M.H., Ullah, A., & Yamagata, T. (2008). A Bias-adjusted LM Test of Error Cross-Section Independence, *Econometrics Journal*, 11, 105-127.

Sevinç, H., Bozkurt, E., Künü, S. & Sevinç, D. (2016). Ekonomik Büyüme ve Göç İlişkisi: Gelişmekte Olan Ülkelere Dayalı Bir Analiz. *International Conference On Eurasian Economies*, 398-403.

Unchr, The Un Refugee Agency, <https://www.unhcr.org/refugee-statistics/download/?url=QdJRJ4> (15.11.2020).

Walz, U. (1993). *On the Growth (rate) Effects of Migration*. Tübinge Diskussionsbeiträge Working Paper No. 24.

Westerlund, J. (2006). Testing for Panel Cointegration with Multiple Structural Breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68, 101-132.

World Bank. (2020). *World Development Indicators, World Development Indicators*, <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> (12.11.2020).

Yerdelen, T. F. (2020). *Panel Veri Ekonometrisi*, Beta Yayınları.